

PSİKOLOJİ KURAMLARI VE YARATICILIK İLİŞKİSİ¹

Dilara ONUR²

Öz

Yaratıcılık kavramı yüzyıllardır tüm duyuşsal ve düşünsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içinde varlığını gösteren bir olgudur. Bu bağlamda yaratıcılık kavramı farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından o disiplinin dinamiklerine bağlı olarak farklı açılardan ele alınmakta ve farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Felsefe, sosyal bilimler, güzel sanatlar, eğitim, mimarlık vb. gibi disiplinlerinin üzerinde teoriler ürettiği; yalın tanımlamalara sığmayan, çok boyutlu bir fenomen olarak yaratıcılık kavramı farklı açılardan ele alınarak sınıflandırılmıştır. Birçok farklı alanda irdelenen yaratıcılık kavramı bu makale kapsamında psikoloji bilimi kuramları özelinden değerlendirilecektir. Psikolojinin bir bilim olarak gelişim sürecindeki tüm psikoloji kuramları irdelendiğinde, davranışçı kuramın yaratıcılık ile ilişkisi tespit edilemediği için, bu makale kapsamında davranışçı kurama yer verilmemiştir. Bu çalışma kapsamında, psikoloji kuramlarından psikoanalitik (psikodinamik), hümanistik, gestalt ve bilişsel kuramlarının yaratıcılık ilişkisi analiz edilecektir. Ayrıca bu irdemeler günümüzde birçok psikoloğun, kendilerini kuramsal yaklaşım türlerinden birine "saf" anlamda bağlı görmediği ve bu yaklaşımlar arasındaki farklılıkların artık geçmişteki kadar keskin olmadığı düşüncesi ve bilinci ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji Kuramları, Yaratıcılık, Kişi, Süreç, Nesne

The Relation between the Theories of Psychology and Creativity

Abstract

The concept of creativity is an ever existing norm that plays a crucial role in all kinds of affective and intellectual domains. In this context, the concept of creativity is treated in various different ways by the researchers from various fields based on the field-dynamics and, thus, different definitions are made. The concept of creativity which has been conceptualized and theorized in different ways by different disciplines such as philosophy, social sciences, fine arts, education and architecture and which is well beyond the simple definition and which has a multi dimensional phenomenon has been classified in different ways. The concept that is studied in many different fields will be evaluated on the basis of "theories of psychology" within the scope of this study. When all psychological theories are examined in the development of psychology as a scientific field, behavior theories have not been evaluated in the scope of this study which is partly due to the fact that the relation between behavior theories and creativity couldn't be established. Within scope of this study, instead, the relation between creativity and psychoanalytic, humanistic, gestalt and cognitive theory will be analyzed.

Key Words: Theories of Psychology, Creativity, Person, Process, Object

- 1 Bu makale, Onur, D. (2016) tarafından yazılmış "Tasarım Eğitiminde Farkındalık Ve Yaratıcılık Gelişimine Yönelik Bir Öneri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.
- 2 Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, dilara.onur@hotmail.com

Giriş

Tüm duyuşsal ve düşünsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içinde varlığını gösteren yaratıcılık kavramı yüzyıllardır üzerinde tartışılan bir olgudur. Yaratıcılık, entelektüel birikim ve deneyimler aracılığıyla sorun olarak düşünölen her türlü eksikliğin fark edilerek; bu sorunlara karşı geliştirilecek yenilikçi, özgün, alışılmışın dışında olanı kurgulayabilme becerisidir. Ortam ve şartlara göre az ya da daha fazla ifade edilen; bütün insanların sahip olduğu bir yetenek ve düşünme aşamasında kullandıkları doğal bir özellik olan yaratıcılık; duyular, duygular, farkındalıklar, düşünsel ve zihinsel yetilerin ilişkisel bütönlüğü ile ortaya çıkan bir yetidir.

Yaratıcılık kavramının, yalın tanımlamalara sığmayan, karmaşık bir süreç olduğu, tüm duyuşsal ve düşünsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içinde varlığını gösterdiği açıktır (San, 1998). Çok boyutlu bir fenomen olan yaratıcılık kavramı, farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından ilgili disiplinlerin dinamiklerine bağılı olarak farklı açılardan ele alınarak tanımlanmıştır. Felsefe, psikoloji, sosyal bilimler, güzel sanatlar, eğitim, mimarlık gibi disiplinlerde irdelenen, farklı disiplinlerin hakkında teoriler ürettiği bir konu olan yaratıcılık teorisi ile ilgili literatürde çeşitli kuram, yaklaşım ve sınıflamalar yer almaktadır (Baron ve Harrington, 1981; Liu, 2000). Tüm disiplinlerde tartışılan yaratıcılık olgusunun, tasarım disiplninde de çok önemli bir yeri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Tasarım disiplni, yaratıcı düşöncenin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesine yönelik farklı yaklaşım ve kuramlardan beslenmektedir. Özellikle psikoloji alanının insanın zihinsel, düşünsel, duyuşsal ve bilişsel yapısı hakkında farklı kuramsal ve deneysel çalışmaların ortaya koyduğu yeni ve önemli bulgularla, yaratıcılık kavramı tasarım disiplninde de çok boyutlu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Yaratıcılık kavramına dair yapılan birçok çalışma sonucunda sahip olunan farklı bakış açılarıyla, psikoloji bilimi ile paralel çalışan yaratıcılık olgusunu inceleyen birçok kuram geliştirilmiştir.

Yaratıcılık olgusunu, yaratıcı davranışta güdülenem, yaratıcı bireylerin belirleyici kişilik özellikleri gibi kişilik yönüyle ele alan yaklaşımlar, psikoanalitik (psikodinamik) kuram ve hümanistik kuram olmak üzere iki grup altında değerlendirilebilir. Kuramlar arasındaki en belirleyici farklılık, psikoanalitik kuramın bilinç ve bilinçaltı arasında kurulan denge üzerine, hümaniter yaklaşımın ise insan potansiyeline verdiği değer ve bireyin kişisel yaşantısını istediği gibi yönlendirebileceği düşöncesi üzerine yoğunlaşmasıyla açıklanabilir. Psikoanalitik (psikodinamik) ve hümanistik görüşlerin yanı sıra, gestalt kuramları ve bilişsel kuramlar; bilişim sürecini inceleyen daha sonraki teorik, deneysel veya uygulamalı çalışmalar için itici bir ivme oluşturmaktadır (Altıntaş ve Gültekin, 2005; Atkinson, Bem ve Maren, Smith, Fredrickson, 1996; Liu, 2000; Onur, 2016).

Bu çalışma kapsamında, yaratıcılık kavramı bu psikoloji kuramları özelinde değerlendirilecektir. Tüm psikoloji yaklaşımlarının yaratıcılıkla ilişkileri özelinde yapılan irdelemeler sonucunda, davranışçı kuramın yaratıcılıkla ilişkisi tespit edilemediğinden; bu çalışma kapsamında; yaratıcılık kavramının psikoanalitik kuram (psikodinamik), hümanistik kuram, gestalt kuram ve bilişsel kuram ile ilişkileri irdelenmiştir. Bu kuramlardan bazıları yaratıcılığı kişilik yönüyle, bazıları süreç yönüyle ele alırken, bazıları da yaratıcılığı ürün özellikleri özelinde değerlendirmişlerdir. Bunların haricinde sosyokültürel çalışmalar, biliş bilimi temelli yaklaşımlar ve yaratıcı süreci problem çözme süreci olarak ele alan birçok çalışma da yer almaktadır. Bu irdelemeler günümüzde birçok psikoloğun, kendilerini kuramsal yaklaşım türlerinden birine “saf” anlamda bağlı görmediği ve bu yaklaşımlar arasındaki farklılıkların artık geçmişteki kadar keskin olmadığı düşüncesi ve bilinci ile gerçekleştirilmiştir.

Psikoanalitik (Psikodinamik) Kuram

Psikoanalitik (Psikodinamik) kuramda yaratıcılık kavramı ile ilişkili söylemler kişilik merkezli savunma mekanizmaları üzerine kurgulanmıştır. Bu kişilik kuramı davranışı bireyin içindeki psikolojik dinamiklerin bir sonucu olarak kabul eder. (Morris, 2002). Bu kuramın çıkış noktası Freud’un zihinsel süreçleri; bilinçaltı, ego (ben) ve süper ego ilişkileri içinde tanımlanmasına dayanmaktadır (Sternberg ve Lubart, 1999; Colins ve Amaible, 1999; Dacey, Lennon ve Fiore, 1998; Lubart, 1994; Smith, Ward ve Finke 1995). Freud, yaratıcılığı kişinin karşı koyamadığı “libido” enerjisi ile bilinçaltı arasındaki çatışmanın savunması, bilinçdışı gerçekleşen bir süreç olarak değerlendirmektedir. Freud’un bu bakış açısı merkez alınarak, psikoanalitik kişilik kuramı, bilinç ve bilinçaltı arasında kurulan denge ile ilişkilendirilmektedir (Cüceloğlu, 2005).

Birçok görüşe temel oluşturan psikoanalitik kuramda Jung, Kubie, Kris, Adler gibi araştırmacıların da belirttiği gibi yaratıcılığın kökenleri, anlatımları, güdülenmeleri, sapmaları ve verimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Psikoanalitik kuramda yaratıcı düşüncenin zihinde bilinçsiz zıtlıkların veya primitif itici güçlerin bilinç dışı aniden ortaya çıkışı sonrasında amaca yönelik rasyonel muhakemenin oluşması, bilinçsiz olarak oluşan içeriğin analizinin yapılması sonucunda oluşturulan yapıdır (Adams, 2001; Finke, Ward ve Smith, 1992).

Jung’a göre, yaratıcılık bilinçsiz tavırların toplamından oluşan bireysel bir yetenektir ve hammadresi toplumsal bilinçaltıdır (May, 1994). Ona göre bilinç, bilinçaltının yabanıl mantıksız sapkınlıklarını kontrol ederken, bilinçaltı da bilincin yavan ussallığına engel olur. Ona göre bu yaratıcı süreçteki kişiyi kendini yenilemeye çalışan ve yaratıcı bir gerilim içinde bulunan bir varlık olarak görür (Altıntaş ve Gültekin, 2005). Jung vd. (2010) yaratıcılığın hammaddesinin de sosyal anılar ve deneyimler deposu olan toplumsal bilinçaltına dayandığını belirtmektedirler.

Kris (1952) ise yaratıcılığı esinlenme, zenginleştirme süreci olarak ele almaktadır. Ona göre yaratıcılık, savunma mekanizmasının ortadan kaldırılması sonucunda, beklenmedik bir şekilde aniden oluşan, ilk düşünce sürecidir ve ona göre bu süreçte geçici olarak mantıksal ve rasyonel düşünce ortadan kaldırılmalıdır. Dürtü yönelimli organize olmamış dominant yapıdaki süreçte anında ortaya çıkan nötr enerji serbest kalacak, işlevsel bir zevke dönüşecek, ardından da kişiyi yaratıcılığa sevk edecektir.

Kubie'ye (1958) göre yaratıcılık, bilgilerin toplanması, birleştirilmesi, karşılaştırılması ve yeniden taşınmasındaki özgürlüktür. O yaratıcılığı, gerçek bilinç ile bilinçaltında şifrelenmiş kavramlar arasındaki gidiş gelişlerin yaşandığı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Kubie, yaratıcılık üzerine nörotik davranışların kalıcı etkilerini araştırmış; bilinç öncesi düşünmedeki anlam yoğunlaşmasının önemini vurgulayarak korku, suçluluk ve benzeri nörotik kişilik yönlerinin yaratıcı üretimi sınırlandırdığını iddia etmiştir.

Adler ise yaratıcılığı, temelde aşağılık duygularının bastırılması amacıyla farklı bir savunma mekanizmasının harekete geçirilmesi olarak adlandırır (Dacey ve Lennon, 1998; Finke vd. 1992; Lubart, 1994;). Adler yaratıcılığın insanın eksiklik duyduğu duygularını denkleştirme ihtiyacından doğduğunu belirtir. Yaratıcılığı kişinin çocukluktan başlayarak eksikliğini duyduğu şeyleri bir dönüşüm içinde elde etme çabası olarak değerlendirir ve bu süreci umulmadık bir anda ortaya çıkan travmatik bir deneyim olarak adlandırır (Collins ve Amabile, 1999; Takala, 1993).

Psikonalitik (Psikodinamik) Kuram, yaratıcılık kuramları arasında belki de en çok tartışılanı olmuştur. İnsan davranışlarının sadece bilinçli süreçlerle açıklanamayacağını vurgulayan bu kuram, psikolojinin bilinçaltını da incelemesi gerektiğini savunur. Yaratıcı düşünce alanında farklı bir bakış açısı kazandıran psikoanalitik (psikodinamik) kuram, yaratıcılığı insanın bilinçaltına itilmiş ve eksikliğini duyduğu duygularının aniden ortaya çıktığı özgür bir esin süreci olarak açıklar.

Hümanist Kuram (İnsalcıl Kişilik Yaklaşım Kuramı)

Hümanist kuram insan potansiyellerine büyük değer veren ve bireyin kendi yaşantısını istediği gibi yöneltebileceğini vurgulayan yaklaşımlardır. Abraham Maslow (1908-1970), Carl Rogers (1902-1987) ve Erich Fromm (1900-1980) bu kuramın öncüleri olmakla birlikte; Hümanist kuramı temelini, Adler'in kişinin en iyiye ulaşmak için sürekli çabaladığı görüşü oluşturmaktadır (Morris, 2002). Bu kuram, olumlu güdülerimizin olduğunu ve hep daha üst düzeye doğru ilerlediğimizi vurgular. Hümanistik görüşte olanların bireylerin geçmişte neler yaptıkları ya da nasıl düşündükleri ile uğraşmaktan çok, şu anda yaşamlarını nasıl değerlendirdikleri ile değişme gelişme potansiyelleri ile ilgilendiklerini vurgularlar (Cloninger, 1993).

Hümanistik bakış açısı altında yaratıcılık, psikoanalitik bakış açısına kıyasla, daha bilinçli ve belli bir amaca yönelik olması konusunda ele alınarak değerlendirilmiştir. Hümanist psikologlar insan potansiyeline verdiği değerle yaratıcılığın, bireyin kendi ego kontrolü ile gerçekleştirebileceği görüşünü savunmaktadır (Dacey vd. 1998). Hümaniter yaklaşım yaratıcı düşüncenin insanın bilinçli tavrının yoksunluğundan oluştuğunu reddetmekte, bireyin kişilik özelliklerinin ve problem çözme sürecindeki bilinçli olarak ortaya koyduğu bireysel tavrının önemine vurgu yapmaktadır (Craft, 2001). İnsancıl davranışlara göre, yaratıcılık insanın istedik davranışlardan birisidir. Ve her insan bu özelliklerle doğar. Her insan uygun ve yeterli koşullar, zaman sağlanırsa, yaratıcı ürünler ortaya koyabilir. Bu kurama göre, yaratıcılık ürün ya da süreç temelli olmaktan çok bireyin iç ve dış yaşam kalitesi ile ilgilidir (Bender, 2006; Kırışoğlu, 1991; Parsıl, 2012). Hümanist psikologlar insanlığı yok edecek, yıkıma yol açacak yaratıcılık ürünlerinin karşısındadırlar. Yaratıcı ürünlerin insanlığın değeri ve sosyal etkiler açısından değerlendirilmesi gerekliliğini belirtmektedirler. Onlara göre yaratıcılığı oluşturan koşulların; gerginlik veya stres değil, rahatlık; eleştiri değil, kabul edici ortamlar olduğunu savunmaktadırlar (Yavuzer, 1989).

Hümanist kuramın öncülerinden Maslow (1959), yaratıcılık kavramına, insanın temel ihtiyaçlarını gerçekleştirmesi için oluşturduğu eylemsel dizilim ve ihtiyaç hiyerarşisi en üst basamağında yer vermekte ve bu basamakta yaratıcılığın kendiliğinden, ek bir çabayı gerektirmeden saf ve kolay bir şekilde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Yaratıcılığı temel yaratıcılık ve ikincil yaratıcılık (kontrollü, disiplinli) olmak üzere iki yönüyle tanımlamakta, insan davranışını etkileyen önemli faktörlerin başında gereksinimlerin ve güdülenmenin olduğunu öne süren kişilik kuramının temelini de "kendini gerçekleştirme" kavramına dayandırmaktadır.

Hümanist görüşün ileri gelenlerinden Rogers'a (1959) göre, yaratıcılık yarar sağlayabilen, bir amaca yönelik ve bilinçli bir süreçtir. Yaratıcılığı belirleyen kategoriler arasında, bireyin yalnız başına bir değer olduğunu kabul etmesi, dışsal değerlendirmelerden yoksun bir ortam oluşturulması ve duygu sezgisi, empati ile anlayış vardır. Rogers, her canlı belirli yetenek, kapasite ve potansiyelle, bir anlamda yaşam ilerledikçe eklemeler yapılabilecek genetik bir taslak ile doğduğunu savunur (Maddi, 1989). Ona göre yaşamın amacı, bu genetik taslağı gerçekleştirmek, yani olabileceğimizin en iyisi olmaktır (Morris, 2002). Fromm (1959) ise hümanistik kuramda yaratıcılığın farklı bir yönüne değinir. Ona göre aşkınlık ihtiyacı yaratıcı bir varlık olma ihtiyacından kaynaklanır. Aşkınlık, bireyin yaratıcı varlık olma gereksinimi olarak tanımlanırken, yaratıcılık bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. Fromm'un değindiği bir tek yaratıcı kişilik tipi vardır, ona göre başkalarını seven ve başkalarını kendi kadar düşünen karakterler yaşamda yaratıcı yöneliş sergilerler. Yaratıcı olmayan yöneliş ise, alıcı-kabul eden, sömürücü-zorla alan-, biriktirici-saklayan-, pazarlayan-değiş-tokuş eden- kişilik tipleriyle açıklar (Altıntaş ve Gültekin, 2005).

İnsanın bireysel yaşam kalitesi ve iç mutluluğuna önem veren Hümanist Kuram, bireylerin geçmiş deneyimleri yerine bireylerin o günkü deneyim ve düşünceleriyle ilgilenir. Yaratıcılığın insanın ego kontrolü dışında ve bilinçsiz tavırları ile oluştuğu kabulünü reddeden Hümanist Kuram, yaratıcılığın insanın bireysel yeteneklerini bilinçli ve belli bir amaca yönelik kullandığı anda ortaya çıktığını savunur.

Gestalt Kuramı

20.yüzyılın başında kendilerini gestalt psikologları olarak adlandıran bir grup Alman psikolog duyuşsal bilgiyi yorumlamada kullanılan ilkeleri keşfetmek için bazı araştırmalar yapmışlardır (Atkinson vd. 1996) ve bu düşünce merkez alınarak Gestalt kuramcıları (Max Wertheimer (1880-1943) Wolfgang Köhler (1887-1967), Kurt Koffka (1886-1941) davranışların bir bütün olduğunu ve parçalara ayrılamayacağını savunmuşlardır.

Gestalt kuramcıları, beynin var olan duyuşsal bilginin basit toplamından daha fazla tümleşik bir algısal deneyim yarattığını düşünmekte ve zihinsel süreçlerin düzenlenmesiyle ilgilenmektedirler. Onlar algısal deneyimlerimizin uyarının oluşturduğu örüntülere ve deneyimlerimizin düzenlenmesine bağlı olduğuna karar vermişlerdir. Onlara göre bütün, kendisini oluşturan parçalardan farklıdır; bütün birbiriyle ilişki içindeki parçalardan oluşmaktadır (Atkinson vd. 1996; Morris, 2002). Bu kuram psikologları, görmenin bir düzenleme aracı olduğunu savunurlar. İnsanın görme sürecinde önce görsel parçaları topladığını, ardından bu toplanan parçaları birleştirerek görülen bir nesne haline getirdiğini savunurlar. Bu süreçte de, görmenin daha en başından düzenlendiği, yani bir düzenleme olduğunu ileri sürerler.

Gestalt kuramında yaratıcı davranışa bakış ise, çözülmesi gerekli olan sorunların ya da ortaya çıkan zorlukların fonksiyonu olarak, belirli bir durumu yeni bir bütün içerisinde yeniden keşfetmektir. Gestalt kuramcıları, sorunu tamamlanması gereken tamamı olmayan bir bütün olarak görmektedirler. Sorun ve çözümler karşısında yaratıcı davranıştan söz etmelerine karşın yaratıcılık sürecini açıklamazlar (Yavuzer, 1989). King, Wertheimer, Keller ve Crochetière (1994) Gestalt kuramını destekleyen görüşleri ile yaratıcı sürecin gerçekleşmesi için düşünce sürecinin parçalara ayrılması ve yeniden yapılandırılması gerekliliğini vurgularlar. Max Wertheimer (1945), yaratıcı düşüncede sorunun yeniden yapılandırılması gerektiğini ileri sürer. Bir sorunun yapısal yönleri ve gereklerinin düşünürde stresler ve gerilimler yarattığını savunur. Eğer bu stresler takip edilirse, onlar düşünürde stresleri azaltıcı ve düşünürün sorunu algılamasını değiştirici yöneltmelere yol açarlar. Bu türün yeniden yapılaştırılması bir çözüm ortaya çıkıncaya dek sürer.

Gestalt kuramında, yaratıcı süreçte, sorun bölgeleri ve rahatsızlıklar gözden geçirilmeli ve yapısal olarak ele alınmalıdır. Sorunu çözen birey rahatsızlıkların

hangi durumla ilgili olduğunu bütünü ve parçalarıyla ilişkili olarak düşünmeli ve yapısal gruplaştırmaların bütünlüğünün ve merkezileştirmenin soruna uyarlanması gerekmektedir. Sorunun asıl ve önemsiz yönleri birbirinden ayrılmalıdır. Yaratıcı süreçte yapısal doğruluk, parçalı doğruluktan daha çok aranan bir özellik olmalıdır (Sungur, 1992).

İfade edilen özellikler ışığında Gestalt teorisinin yaratıcı sürece etkisi, yaratıcı düşünceye katkısı ve görsel algılamadaki önemi büyüktür. Gestalt psikoloji kuramı, yaratıcılığa çözülmesi gerekli olan sorunların parçalara ayrılarak, yeni bir bütün çerçevesinde yeniden keşfedilmesi ve ardından yeniden yapılandırılması olarak bakar.

Bilişsel Kuram

Francis Galton'un (1882-1911), Jean Piaget (1896-1980), Graham Wallas (1926), ve Sarnoff ve Mednick'in araştırmalarından esinlenen bilişsel psikoloji, algılama, bellek ve bilgi işlem süreçlerini inceleyen bir alandır. Bilişsel kuram, organizmanın içinde yer alan bilişsel süreçlerin türü ve yapısıyla, gözlenebilir davranışların türü ve özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırır. Bilişsel kuramcıları insanların bilgiyi algılama, saklama ve bilince geri getirmeleriyle ilgilenirler. Onlar algılama, bellek ve düşünme gibi zihinsel bilgi işlem süreçlerinin incelenebileceğine ve incelenmesi gerektiğine inanmaktadırlar. (Cüceloğlu, 2005; Morris, 2002).

Bilişsel kuramın, psikolojinin hemen her alanını etkilemiş olması ve yaygınlığının artması nedeni ile psikolojinin tanımı artık eskisinden farklı olarak yapılmaktadır. Yirmi yıl önce çoğu psikoloji kitabı psikolojiyi, davranışın bilimsel incelemesi olarak tanımlarken; bugün psikoloji kitaplarında "davranışın" düşünce, duygu, deneyim ve benzeri süreçleri içerdiğini yazmaktadır. Bilişsel gelişimlerden etkilenmiş bazı psikoloji kitaplarında psikoloji, davranışın ve zihinsel süreçlerin bilimsel olarak incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Morris, 2002; Sperry, 1988).

Bilişsel kurama göre, davranışımız, bilişler (kişilerin bir durumu ve o durumda kendi haklarında ne düşündükleri) ile öğrenme ve geçmiş deneyimlerin (pekiştirme, ceza ve model alma da dahil olmak üzere) ve yakın çevrenin etkileşiminin bir ürünüdür (Morris, 2002).

Bilişsel (cognitive) kuramı psikologları insanı, edilgen bir yaratık olarak değil, algılayan, uyarıcıları işleyen, anlamlandıran etken (aktif) bir sistem olarak görürler. Onlara göre insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özellik, insanın gelen uyarıcıları işleyebilme, anlamlandırabilme yeteneğidir. Bilişsel psikoloji zihinsel süreçleri incelerken deneysel yöntemler kullanmaya özellikle dikkat eder. Nesnel yöntemlerle deneysel olarak bireyin zihninde yer alan bilişsel süreçleri inceler, bireyin dış dünyayı nasıl içselleştirip, "iç dünya" olarak temsil ettiğini anlamaya çalışır (Cüceloğlu, 2005).

Bilişsel kurama göre, yaratıcı düşünce statik olmaktan öte dinamik olan, bilişsel işlemler ve bu işlemlerin koordinasyonu sonucunda gelişebilen bir denge ile açıklanır (Coyne, 1997, Hanna ve Barber, 2001). Bilişsel kuramlara göre, yaratıcılıkta eş ve zıt anlamları birlikte düşünme vardır. Bundan sonra verileri akıllıca düzenleme, esnek düşünerek problemi çözme ve bütün bu sürecin sonunda ortaya özgün bir ürün koyma yaratıcılıktır (Parsıl, 2012).

Dönemin en önemli isimlerinden birisi olan Sir Francis Galton, problem çözme, öğrenme gibi bilişsel işlemlere temel oluşturan genel zekânın, zihinsel yetenek ile ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Zihinsel yetenek açısından daha üst düzeyde olan bireylerin daha güçlü ayırım gücüne sahip olduklarını öne sürmüş ve beyin büyüklüğü ile zekâ arasındaki ilişkiyi ilk sorgulayan bilim adamı olmuştur (Deary ve Smith, 2004). Zeka ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye farklı açıdan bakan Feist ve Barron (2003) araştırmalarında; yüksek seviyede zekânın yüksek seviyede yaratıcılığı garanti etmediğini, yaratıcılıkla zekâ arasında çok yüksek bir korelasyon olmadığını ve daha zeki bir bireyin daha yaratıcı bir kişi anlamına gelmediğini açıklamaktadır. Bu araştırmalar, yaratıcılığın sıklıkla üstün zekalı bireylerin esrarengiz özellikleri ile ilişkilendirilmesi ve onların olağanüstü kapasiteleri ile ilişkili olma durumu (Rubinstein, 2003) ile tezatlık göstermekte; yaratıcılığın doğuştan bireyin sahip olmadığı, zamanla öğrenilebilen (Edwards, 2001; Winner, 1997) bir özellik olduğu görüşünü desteklemektedir.

Biliş bilimi temelli çalışmalara öncülük eden Jean Piaget (1896-1980) bireyin yaşla bağıntılı olarak yaşam sürecinin çeşitli evrelerine yönelik gelişim psikolojisi çalışmalarında, bilişsel yapılanmayı, çevre ile de etkileşim içerisinde olan dinamik bir bütün olarak açıklamaktadır. Piaget'e göre, insanın bilişsel yapısını oluşturan temel öğeler olan şemalar, dünyayı anlamada kullanılan bilgi, prosüdür ve ilişkiler olarak tanımlanabilirken, organize olmuş davranış kalıpları olarak da ifadelendirilebilir. Piaget, zihinsel gelişmelerle yaratıcı başarıyı temsil eden bir düşünce ve eylem alanının yeniden örgütlenmesi arasında bir süreklilik olduğu düşüncesini ileri sürmüştür (Chan, 1990; Cross, 1986). Piaget'in zihinsel gelişimi dinamik, değişime açık ve çevre ile iletişim içinde ele alarak incelemesi; takipçileri Feldman, Gruber, Arlin, Lawson, Gardner tarafından, bilişim süreci içinde özümleme yoluyla olgunlaşan düşüncenin potansiyel yaratıcılığı arttırması olarak yorumlanmıştır (Dacey ve Lennon, 1998; Uluoğlu, 1990).

Feldman (1999) yaratıcılık olgusunu, Piaget'in gelişim psikolojisi temelli çalışmalarına benzer bir bakış açısıyla tanımlamaktadır. Feldman, kişinin bireysel gelişimi sırasında, yaratıcılığın gelişimini etkileyen boyutları; bilişim süreci yanı sıra, sosyal/duygusal süreçler; aile yapısı, eğitim (formal ve informal) gibi ele alınan konuya ait karakteristikler, sosyal/kültürel bağlamlar, tarihsel etkenler, eğilimler ve olaylara bağlı çoklu değişkenler altında gruplayarak ele almaktadır.

Yaratıcılık kavramına dinamik, esnek ve ilişkili bir problem çözme süreci olarak yaklaşan Bilişsel Kuram, bu sürecin sonunda ortaya özgün bir ürün koyulması gerektiğini vurgular. Yaratıcı ürün bu kurama göre bilişsel öğrenme, geçmiş deneyimler ve yakın çevrenin etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkar.

Sonuç

Disiplinlere, ekollere ve yaklaşımlara göre çeşitlilik gösteren yaratıcılık olgusu, insan davranışlarını inceleyen psikoloji biliminin de araştırma konularından biri olmuştur. Yalın tanımlamalara sığmayan, çok boyutlu bir fenomen olarak yaratıcılık kavramını psikoloji kuramlarından bir çoğu farklı açılardan ele almışlardır. Eğitim ve üretim aşamalarının temeli yaratıcı düşünceye dayanan tasarım disiplini de psikoloji kuramlarının geliştirdiği bu farklı bakış açılarından yararlanır.

Psikoanalitik kuramın yaratıcılık kavramı hakkındaki söylemleri yaratıcı kişiyi merkez alır. Kuram, yaratıcı kişiyi bilinçdışı tavırlarla ilişkiler kuran, yaratıcı süreci yeniden kurgulayarak dönüştürebilme yetisine sahip bireyler olarak ifade eder. Psikoanalitik kurama göre, esinlenmeler yoluyla zenginleştirmeler yapabilen yaratıcı kişi olaylar arasında yeniden ilişkiler kurabilme yetisine sahiptir. Yaratıcılığa duyarlılık ve çözüm arayışları sonucunda ulaşılabildiğine vurgu yapan kuram; yaratıcılığın yeniyi yakalamak adına kurulacak tüm ilişkilerin varlığı ile ortaya çıkabileceğini savunmaktadır. Psikoanalitik kuramın yaratıcılığa bakış açısından yararlanan tasarım disiplininde de yaratıcı kişi eksikliklere karşı çözüm arayan ve geliştiren, sorun çözme yetisine sahip bireyler olarak tanımlanır. Tasarım disiplininde yaratıcı potansiyeldeki kişi, problemlere ve mevcut duruma duyarlı olduğundan çözüm üretmek için farklı ilişkiler kurarak yeni bir şeyler üretmek ister. Kişi sahip olduğu özgün düşünebilme yetisiyle bilindik ve alışılmış düşüncelere bağlı kalmayarak, ürettiği yeni fikirlerle tasarımda zenginleştirmeler yapar. Ayrıca tasarım sürecinde yaratıcı kişilerin tasarlama deneyimlerinin içgüdüsel dürtülerle, bireyin içinde bulunduğu psikolojik dinamiklerin sonucu olarak ortaya çıkması psikoanalitik (psikodinamik) kuramının yaratıcılık bakış açısı ile benzerlik göstermektedir.

Hümanistik kuram da, psikoanalitik kurama benzer bir yaklaşımla öncelikle yaratıcı kişiyi merkez alır. Kuram kişinin yaratıcılık özelliğini de bilinçli bir tavır olarak değerlendirir. Değiştirme ve dönüştürme potansiyeliyle yaratıcı kişinin geliştirmeye açık olduğunu vurgular. Yaratıcı kişi etrafındaki yetersizliklere, eksikliklere tahammülsüzdür. Kişi sorunlara ve eksikliklere karşı çözümler arar. Bu yetenek tasarlama sürecinde yaratıcı kişiyi yeni, farklı, özgün ve orijinal olana ulaştırır. Tasarım sürecinde yaratıcı kişilerin, yaratma sürecinin boşluklarını, rahatsız edici ya eksik öğeleri sezip, bunlar hakkında düşünceler geliştirmek, varsayımlar kurmak, sonuçları karşılaştırıp, değiştirmek, yeniden sınamak gibi detaylarla uğraşma isteği, hümanistik kuramda yaratıcı kişinin etkinlik ve çaba sürecinde gelen gerginlikten de haz duyduğu düşüncesi ile uyumludur. Ayrıca

tasarım disiplininde yaratıcı ürünün, uygun ve yeterli koşullarda, yeterli zaman içerisinde ortaya çıkma potansiyeli; hümanistik kuramda yaratıcı ürünün ortaya konulma özellikleri ile uyumludur.

Geştalt kuramın yaratıcılığa bakışı daha çok yaratıcı süreç ve yaratıcı nesne özelinde gelişir. Geştalt kuramının görsel algılamadaki önemi büyüktür. Duyuşsal ve bilişsel bir deneyim süreci olan yaratıcı süreç, çeşitli biçimler ve düşünceler arasında zihinsel bir anlamlandırma sürecidir. Bu kurama göre, yaratıcı süreç çeşitli ilişkilerin kurularak yaratıcı ürünün yeniden yapılandırılması ve bütünü keşfedilmesiyle son bulur. Tıpkı Geştalt kuramın yaratıcılığa bakış açısında olduğu gibi tasarım disiplininde de tasarlama süreci yaratıcı ürünün keşfi için sürdürülen bir anlamlandırma sürecidir. Tasarım süreci sonuç ürüne giden yolda yaratıcı kişinin bedensel ve düşünsel çabalarının tümünü kapsar.

Bilişsel kuram ise yaratıcılık kavramını yaratıcı kişi, yaratıcı süreç ve yaratıcı ürün özelinde değerlendirir. Bilişsel kurama göre insan gelen uyarıları algılama, işleyebilme ve anlamlandırabilme yeteneği ile yaratıcı yönünü canlı tutar. Bilişsel kurama göre, eş ve zıt anlamları birlikte düşünebilen birey; verileri akıllıca düzenleyerek esnek düşünme yolu ile problemi çözer. Bütün bu sürecin sonunda da ortaya özgün bir ürün koyar. Tasarım disiplindeki yaratıcı süreç dinamik, değişime ve iletişime açık yapısı, eş ve zıt anlamlarla birlikte esnek düşünebilme imkânı vermesi nedeniyle de bilişsel yaklaşım kuramlarına benzer yapıdadır.

Yaratıcılık sorun olarak düşünülen her türlü eksikliğin fark edilip, bu sorunlara karşı geliştirilecek yenilikçi, özgün, alışılmıştan dışında olanı kurgulayabilme becerisidir. Yaratıcılığın, ortam ve şartlara göre az ya da daha fazla ifade edilen; bütün insanların sahip olduğu bir yetenek ve düşünme aşamasında kullandıkları doğal bir özelliktir. Bu özellik duyular, duygular, farkındalıklar, düşünsel ve zihinsel yetilerin ilişkisel bütünlüğü ile ortaya çıkan bir yetidir. Yaratıcılık bilinçsiz tavırların toplamından oluşan bireysel yeteneklerin, savunma mekanizmasının ortadan kaldırılması sonucunda, beklenmedik bir şekilde aniden oluştuğu, bilinç ile bilinçaltı arasında şifrelenmiş kavramların arasındaki gidiş gelişlerin sergilendiği ortamlarda kendini göstermektedir. Yaratıcılık bu özelliklerini psikanalitik kuramdan alır. Ayrıca yaratıcılık kavramının dinamik, değişime ve iletişime açık yapısı, eş ve zıt anlamlarla birlikte esnek düşünebilme imkânı vermesi nedeniyle de bilişsel yaklaşım kuramlarına benzer yapıdadır. Yaratıcılık potansiyelinin geliştirilebilir oluşu; bilişsel kuramlarda olduğu gibi bilişim sürecinde özümlenme yolu ile olgunlaşan düşüncenin potansiyel yaratıcılığı artırması düşüncesi ile paralellik göstermektedir (Onur, 2016).

Bu makale kapsamında ele alınan psikoloji kuramları birçok disiplini kapsayıcı kabulleri içermektedir. Bu çalışmanın özgün yanı birçok farklı alanda irdelenmekte olan yaratıcılık kavramını psikoloji bilimi kuramları özelinden değerlendirilmiş oluşudur. Bundan sonraki çalışmalarda psikoloji kuramlarının her biri farklı disiplinlerde farklı kavramlar özelinde bambaşka bakış açıları ile değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Adams, J. L. (2001). *Conceptual blockbusting: a guide to better ideas*, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Reading, Ma, USA.
- Altıntaş, E. & Gültekin, M. (2005). *Psikolojik danışma kuramları*, Alfa Aktüel Yayıncılık, 25, İstanbul.
- Atkinson, R., L., Smith, E. E, Fredrickson, B., Bem, D. J., Maren, S.& Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Psikolojiye giriş*, Arkadaş Yayınları, 466, İstanbul.
- Barron, F.& Harrington, D. M. (1981). Creativity, intelligence and personality. *Annual Review Of Psychology*, 32(1), 439-476.
- Bender, M. T. (2006). *Resim iş eğitimi öğrencilerinde duygusal zeka ve yaratıcılık ilişkileri*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Chan, C. S. (1990). Cognitive processes in architectural design problem solving. *Design Studies*, 11(2), 60-80.
- Cloninger, C. R., Svrakic, D. M. & Przybeck, T. R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50(12), 975-990.
- Collins, M. A.& Amabile, T. M. (1999). *Motivation and creativity. handbook of creativity*, 297.
- Coyne, R. (1997). Creativity as commonplace. *Design Studies*, 18(2), 135-141.
- Craft, A. (2001). *An analysis of research and literature on creativity in education. Qualifications and Curriculum Authority*, 1-37.
- Cross, A. (1986). Design intelligence: the use of codes and language systems in design. *Design Studies*, 7(1), 14-19.
- Cüceloğlu, D. (2005). *İnsan ve davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitapevi, 14. Basım, İstanbul.
- Dacey, J. S., Lennon, K. & Fiore, L. B. (1998). Understanding creativity: *The interplay of biological, psychological, and social factors*. Jossey-Bass Inc Pub.
- Deary, I. J. & Smith, P. (2004). *International handbook of intelligence*, Intelligence Research and Assessment in the United Kingdom. In Robert J. Stenberg (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1-48.
- Edwards, R.G. (2001). Randomness and creativity, *Trends in Neurosciences*, 24(12), 684-699.
- Feist, G.J. & Barron, F.X. (2003). Predicting creativity from early to late adulthood: intellect, potential and personality, *Journal of Research in Personality*, 37, 62-88.
- Feldman, D. H. (1999). *The development of creativity*. Handbook of Creativity, 169.
- Finke, R. A., Ward, T. B. & Smith, S. M. (1992). *Creative cognition: theory, research and applications*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts, USA.
- Fromm, E. (1959). *The Creative Attitude*, H. Anderson (Ed.), Creativity and Its Cultivation, Harper, New York.
- Hanna, R., & Barber, T. (2001). An Inquiry Into Computers in Design: Attitudes Before-Attitudes After. *Design Studies*, 22(3), 255-281.

- Jung, R. E., Segall, J. M., Jeremy Bockholt, H., Flores, R. A., Smith, S. M., Chavez, R. S. & Haier, R. J. (2010). *Neuroanatomy of creativity. Human Brain Mapping*, 31(3), 398-409.
- King, D. B., Wertheimer, M., Keller, H., Crocheti re, K. (1994). The Legacy of Max Wertheimer and Gestalt Psychology. *Social Research*, 907-935.
- Kırışoğlu, O. T., (1991). *Sanatta eğitim, g rmek, anlamak, yaratmak*, Demirciođlu Matbaacılık, Ankara.
- Kubie, L.S., (1958). *Neurotic Distortion of the Creative Process*, pp.19-21, University Kansas Press.
- Kris, E. (1952). *Psychoanalytic explorations in art*. New York: International University Press.
- Liu, Y. T. (2000). Creativity or novelty? Cognitive-Computational Versus Social-Cultural. *Design Studies*, 21(3), 261-276.
- Lubart, T. (1994). *Creativity. thinking and problem solving*. Ed. Sternberg, R.J., Academic Press, Inc., California, USA, 289-332.
- Maddi, S. R. (1965). Motivational aspects of creativity 1. *Journal of Personality*, 33(3), 330-347.
- Maslow, A. H. (1959). *New knowledge in human values*.
- Morris, G. C. (2002). *Psikolojiyi anlamak, psikolojiye giriş*, Türk Psikologlar Derneđi Yayınları,  eviri Editörleri, Ayvaşık, H.B., Sayıl, M., 1., Ankara.
- Onur, D. (2016), *Tasarım Eğitiminde Farkındalık Ve Yaratıcılık Gelişimine Yönelik Bir  neri*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Parsıl,  . (2012). *Sanatta yaratıcılık*, An Kitap, Yayın No:4, Haziran.
- Rogers, C. R. (1959). *A theory of therapy, personality and interpersonal relationships: As Developed In the Client-Centered Framework*.
- Rubinstein, G. (2003). Authoritarianism and its relation to creativity: a comparative study among students of design, behavioral sciences and law, *Personality and Individual Differences*, 34, 695-705.
- San,  . (1998). The development of drama in education in Turkey. *Research In Drama Education*, 3(1), 96-99.
- Smith S. M., Ward T.B. & Finke R.A. (1995). *Creative cognition approach*, Mit Press, Cambridge, London.
- Sperry, R. W. (1988). Psychology's mentalist paradigm and the religion/science tension. *American Psychologist*, 43(8), 607.
- Sternberg, R. J. & Lubart, T.I. (1999). *The concept of creativity: prospects and paradigms, handbook of creativity*, 3-15, Ed., Sternberg, R.J., Cambridge University Press, Ny, USA.
- Sungur, N. (1992). *Yaratıcı d ş nce*.  zg r Yayınlar Dağıtım, İstanbul.
- Takala, T. (1993). A neuropsychologically-based approach to creativity. *Modeling Creativity and Knowledge-Based Creative Design*, 91-108.
- Uluoğlu, B. (1990). *Mimari tasarım eğitimi: tasarım bilgisi bağlamında st dyo eleştirileri*, Doktora Tezi, İT , Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Wertheimer, M. (1945). *Productive thinking*. New York: Harper.
- Winner, E. (1997). Giftedness creativity in visual arts, *Poetics*, 24, 349-377.
- Yavuzer, H.S. (1989). *Yaratıcılık*, Bođaziçi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 451, İstanbul.